

15 років без'ядерного статусу: досвід та гарантії безпеки для України

Олександр Олегович Горін - заступник міністра закордонних справ України. МЗС України

Анатолій Максимович Зленко - экс-міністр закордонних справ України.

Володимир Павлович Горбулін - директор Інституту проблем національної безпеки України.

Володимир Станіславович Огризко – перший заступник секретаря Ради національної безпеки і оборони України, экс-міністр закордонних справ України.

Борис Іванович Тарасюк - голова комітету Верховної Ради України з європейської інтеграції. Верховна Рада України, экс-міністр закордонних справ України.

Григорій Миколайович Перепелиця - директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Андрій Володимирович Загорський - провідний науковий співробітник Центру досліджень проблем війни і миру Московського державного інституту міжнародних відносин (Російська Федерація)

Олександр Миколайович Никоненко - директор департаменту контролю над озброєннями та військово-технічного співробітництва МЗС України.

Фонду ім. Фрідріха Еберта
Представництво в Україні

вул. Пушкінська, 34
01004, Київ
Україна
тел.: 044-234-00-38
факс: 044-451-40-31
mail@fes.kiev.ua
www.fes.kiev.ua

Всі тексти доступні за
веб-адресою:
www.fes.kiev.ua

Погляди, висловлені в даній
публікації не обов'язково
відображають погляди Фонду
ім. Фрідріха Еберта або
організації, де працює автор.

■ Відмова України від третього ядерного потенціалу в світі зекономила США та Росії 200 млрд. доларів на систему протиракетної оборони. Цей крок був схвально сприйнятий міжнародною спільнотою, але не став прикладом для широкого наслідування серед інших країн.

■ Рівень безпеки України, отриманий в обмін на ядерне роззброєння є недостатнім. Інформаційні війни, які ведуться проти України, підтверджують необхідність пошуку нових засобів забезпечення національної безпеки.

■ На Україну справлявся величезний тиск з боку США та Росії з тим, щоб вона відмовилась від ядерної зброї. Проте всі рішення які стосувалися ядерного роззброєння приймалися Верховною Радою.

■ Рішення про ядерне роззброєння було правильне та необхідне. На його користь є низка дуже вагомих аргументів і суто технічних та політичних питань, які на той час було вирішити не можливо.

■ Статусні гарантії мають своє значення в тому випадку, коли вони доповнюються колективною обороною за формулою: національна безпека = статусні гарантії + колективна оборона.

Однією з найбільш актуальних і злободенних проблем сучасного розвитку України залишається пошук гарантій національної безпеки. У 2009 році виповнюється своєрідний 15-річний ювілей, з часів надання Україні гарантій безпеки закріплених в Будапештському меморандумі у відповідності з її без'ядерним статусом. Цей ювілей дає добру нагоду оцінити дієвість цих гарантій, проаналізувати можливості забезпечення національної безпеки України як власними національними механізмами, так і за допомогою підключення до структур колективної безпеки. З цієї нагоди Інститут зовнішньої політики Дипломатичної академії при МЗС України спільно з Регіональним представництвом Фонду Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі, 22 червня 2009 року провели міжнародну конференцію «15 років без'ядерного статусу: досвід та гарантії безпеки для України». В конференції прийняли участь безпосередні учасники прийняття рішення про ядерне роззброєння України та його реалізацію, такі як на той час секретар Ради національної безпеки і оборони України В.П.Горбулін, міністр закордонних справ України А.М. Зленко, голова комітету з європейської інтеграції Верховної Ради України Б.І.Тарасюк, помічник Президента України з оборонних питань генерал-майор В.О. Гречанінов. Також до обговорення порядку денного конференції долучились народні депутати, представники урядових установ, провідні вітчизняні і міжнародні експерти.

Темами сесій конференції стали три головні проблеми: умови, досвід та уроки ядерного роззброєння України; моделі безпеки для України та без'ядерних країн, режим нерозповсюдження в умовах багатополлярності глобалізованого світу.

УМОВИ, ДОСВІД ТА УРОКИ ЯДЕРНОГО РОЗЗБРОЄННЯ УКРАЇНИ

На сесію під цією назвою для обговорення були запропоновані такі питання: можливості і варіанти вибору рішень відносно ядерної зброї з початку становлення незалежності України; досвід ядерного роззброєння; уроки для України: здобутки і прорахунки. З основними доповідями в цій сесії виступили: О.О. Горін, А.М. Зленко, В.П. Горбулін.

О.О.Горін - заступник міністра закордонних справ України

Вельмишановні колеги, експерти та гості насамперед дозвольте мені привітати вас та подякувати за те, що в цей гарний день ви прийшли до цієї установи для того щоб поговорити про одне із питань, яке з точки зору як політичної та економіч-

ної є одним з найбільш цікавих і найбільш привабливих для вчених. Я хотів би висловити щирю вдячність перш за все Дипломатичній академії та Інституту зовнішньої політики, а також Фонду імені Фрідріха Еберта за надану нам можливість широкого та ґрунтовного обговорення проблематики яка є надзвичайно важливою в першу чергу для забезпечення національної безпеки нашої держави. Більш того, тема нашого заходу знаходиться в контексті глобальних політичних змін і зростаючої уваги до проблематики ядерного роззброєння та нерозповсюдження.

Пані та панове, я хочу сказати, що ця тема є дуже близькою для нинішнього покоління дипломатів МЗС, тому, що саме 14 років назад у 1995 році, тоді незалежна Україна брала участь у конференції з продовження Договору про нерозповсюдження ядерної зброї і Україна тоді знаходилася в центрі уваги тому, що саме в той період Україна, як ви знаєте, відмовилась від ядерної зброї і звичайно, тим самим вона привернула до себе велику увагу, але в той же час я хочу сказати, що ця ейфорія 1995 року продемонструвала, що не всі були готові до того, що тоді відбулося.

І як на мене, той крок України не був належним чином оцінений міжнародною спільнотою, навіть в тих цифрах які наводилися говориться, що відмова України від третього ядерного потенціалу в світі зекономила США та Росії 200 млрд. доларів на систему протиракетної оборони. Отже, навіть ці цифри говорять про те, що Україна не отримала і 1% від тієї шаленої економії, які ядерні держави на той час мали. І ось зараз після 15 років які минули коли було прийнято рішення стосовно ядерної зброї, необхідно сказати чи вірним було рішення керівництва України відмовитися від третього в світі за потужністю ядерного арсеналу. І під час цієї конференції ми маємо нагоду згадати процес ядерного роззброєння, через який пройшла Україна, участь у ньому найпотужніших ядерних країн світу і готовність поділитися досвідом, який був на цьому шляху.

Історія свідчить що безпрецедентний крок України був схвально сприйнятий міжнародною спільнотою, але на жаль не отримав належної оцінки з боку цієї світової спільноти і не став прикладом для широкого наслідування серед інших країн, які володіють ядерною зброєю. Більш того, ми спостерігаємо протилежну тенденцію, наполегливе прагнення певних країн отримати ядерну зброю. Індія та Пакистан у 1998 році провели ядерні випробування і наразі продовжують докладати зусиль з метою отримання статусу ядерних держав. На сьогоднішній день ми є свідками того, що міжнародне співтовариство намагається приборкати ядерні амбіції Північної Кореї, а також змусити Іран стати на шлях відкритості і співробітництва у використанні ядерної енергії. Ці по-

дії не можуть не викликати відповідного резонансу у інших держав, які вбачають у ядерній зброї атрибут поваги до них з боку інших країн.

І хоча Україна залишається вірною своєму без'ядерному курсу, все частіше висловлюються думки відносно помилки щодо рішення про відмову від ядерної зброї. І головна причина таких настроїв полягає у тому, що Україна не має чітких гарантій безпеки, які би доповнювалися механізмами їх застосування. Очевидно, що Будапештський меморандум залишається на папері. Події минулого року засвідчили, що розраховувати на ці гарантії які були надані у 1994 році не приходиться. Можна впевнено констатувати, що рівень безпеки України отриманий за цими міжнародними договорами є недостатнім, оскільки він не передбачає адекватної відповіді на імовірні загрози.

Таким чином постає питання: якою має бути модель безпеки України та інших без'ядерних держав в умовах сучасного світу? Сподіваюсь що це питання стане предметом активної дискусії у ході конференції. Ви знаєте, що коли ти є свідком того, що відбувається, коли ти є учасником того, що відбувається, завжди виникає питання чи те, що було зроблено в минулі роки, ці події відомі всім, чи відомі ті факти що демонструють, що саме Україна в 1995 році була тією державою яка гарантувала продовження договору ДНЯЗ. Сподіваюсь, ті хто були безпосередніми учасниками тих подій можуть згадати, як бігали делегації США, Великобританії та інших країн навколо Грищенко К.І., який був представником на цій конференції ДНЯЗ в Нью-Йорку, на протязі трьох днів вмовляли Україну, що би вона підтримала його безстрокове продовження. Іншими словами, в руках України була доля Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) і саме на цій конференції ми прийняли таке рішення.

Таким чином ми зсунули той масив держав, які після України теж вирішили приєднатися до консенсусу. І у такий спосіб питання було вирішене. Після цього пройшло вже багато часу, але є таке питання « Що необхідно зробити для того, щоб Договір із суто теоретичного став практичним?» Були зроблені різні ініціативи з боку окремих країн. Окремою була так звана польська ініціатива, яка у 2003 році проголосила про необхідність спільних дій для того, щоб перехоплювати будь яку можливу спробу доставки ядерних матеріалів, що перевозяться по морю, і таким чином запобігти можливості розповсюдження ядерної зброї. Є інші пропозиції. США та Росії висувають ряд пропозицій щодо скорочення ядерних потенціалів. Але все ж таки ми маємо дати відповідь на питання, які гарантії мають бути дані конкретним країнам не ядерним країнам з боку ядерних країн, не лише у не використанні ядерної зброї проти них, але й і в інших компонентах безпеки, а саме

- не використання економічного та політичного, військового тиску, все те про що ми говорили і, я впевнений, що про це будемо говорити з усіма учасниками цієї конференції.

А.М. Зленко - экс-міністр закордонних справ України.

Шановні колеги, якщо ви думаєте, що для тих хто причетний до перших кроків добровільної відмови України від ядерної зброї це приємний час, то ви глибоко помиляєтеся. З самого початку на долю людей випала серйозна відповідальність, виклик, який треба було приймати і шукати шляхи щоб вийти із тієї ситуації, яка склалася на той час. Ми повертаємося сьогодні до ядерної проблематики. Я хотів би сказати, що проблематика пов'язана з роззброєнням відійшла в минуле тисячоліття в тінь, але сьогодні вона повертається і підставою для цієї проблематики є доля деяких договорів, зокрема ССНО-1, термін дії якого закінчується. Ми пам'ятаємо, що він був підписаний у 1991 році. На порядку денному стоїть питання яким має бути світ і мені імponує, як представнику України, висловлена ініціатива президента США Обама про те, що він хотів би бачити світ без'ядерним. Це є сигналом і частиною відповіді, яка нас сьогодні не перестає турбувати, а саме чи Україна правильно поступила, чи Україні ті запевнення, які давали з боку ядерних держав. Так, мені дуже імponує ця ініціатива і хотілося б сподіватися, що в цьому питанні американська влада виявить послідовність як і інші країни.

Проблема ядерної зброї це є занадто серйозна проблема для України, серед стратегічних питань її зовнішньої політики, яке довелося вирішувати в перші роки її незалежності. Чому? Від цього питання залежало все інше, а саме її національна безпека входження у світовий простір.

Це був серйозний виклик для України, і треба було вирішувати питання, які б довели, що Україна прогнозована та передбачувана країна. Від вирішення цього питання в глобальному масштабі залежала ефективність міжнародного режиму нерозповсюдження ядерної зброї. Якщо говорити про нашу країну, незалежна Україна стала досить потужним власником ядерної зброї, оскільки ви добре пам'ятаєте, що на території України знаходився третій ядерний потенціал. Цей потенціал нараховував 222 одиниці розгорнутих носіїв приблизно від 1594 до 1804 ядерних боезарядів. Крім балістичних ракет СС 19 і СС 24 ще були бомбардувальники Ту - 160 і Ту - 95, які несли на собі ракети з далеким радіусом дій. Тобто, це величезний ядерний потенціал та на додаток тактична ядерна зброя, яка була вивезена до Росії.

Переговорний процес, який випав на долю ди-

пломатії, був надзвичайно складним. Нам довелося зіткнутися з досить потужними підступними переговорниками в особі представників РФ та США. Нам довелося багато часу витратити на те, що би вести ці переговори і не впасти обличчям. Переговори велися на самих високих рівнях від президентів до експертів. Вони по чергово велися в Києві, Вашингтоні, Москві та інших великих країнах. На Україну справлявся величезний тиск. І цей тиск для молоді дипломатії та країни було не просто витримати, але ми витримали. Українська дипломатія консультувалася з провідними спеціалістами, які були на той час в Україні: це фахівці з Дніпропетровська, Харкова, Києва. Ми з Борисом Івановичем Тарасюком створювали комісію по роззброєнню і я мав честь очолювати делегацію України на різних політичних процесах. Нам було важко. Україна розділилася на прихильників збереження ядерної зброї і на тих, хто виступав проти. З 1990 року, коли Декларація про державний суверенітет визначила майбутнє країни, чітко і ясно визначила три неядерних принципи своєї політики, з того часу розпочалася конкретна робота з ядерного роззброєння.

На той час було напрацьовано багато базових документів. 5 грудня 1991 року було звернення до парламентів світу, в якому були підтвержені наміри країни стати без'ядерною державою. На цій основі з нами вели переговори наші партнери, які натикались на супротив політичної еліти, яка на той час формувалася у Верховній Раді. Тут не було ініціативи з боку українських дипломатів, всі рішення, які стосувалися ядерного роззброєння приймалися Верховною Радою. Ми брали участь у різних засіданнях. Наші партнери з США так і не зрозуміли хто приймав рішення щодо ядерного роззброєння. Ми з Борисом Івановичем були запрошені у Білий дім і нам задавали питання як іде процес роззброєння. Ви можете зрозуміти яке значення надавалося ядерному роззброєнню України. Були застереження від 9 квітня 1992 року, які однозначно вказували на те, що Україна не іде на ядерне роззброєння. Депутатами були внесені певні поправки, що Україна має йти шляхом скорочення озброєнь, але має при цьому залишити 36% носіїв і 42% боєзарядів. Це не сприймалося нашими партнерами.

Україну представляли як економічно слабку країну. Ми демонстрували послідовність і Лісабонський протокол визначив напрямки ядерного роззброєння України. Ми приєдналися 16 листопада 1993 року до ДНЯЗ. 18 травня стали учасниками Договору «Старт – 1», і таким чином ми підходили до того, щоб конкретно вести переговори щодо наших міжнародних зобов'язань. Ми йшли до того, щоб у Москві відбулася трьохстороння зустріч у січні 1994 року. Саме заява трьох власне поклала початок для конкретної роботи з

роззброєння.

Ці документи давали можливість нам працювати. Інколи починаєш думати про те, що Українадесь у чомусь поступилась. Та рішення про ядерне роззброєння було правильне. Якщо ви проведете паралелі між Україною та такими країнами як Іран, Пакистан та Північна Корея, ви побачите під яким тиском відбувається їх процес поступу до клубу ядерних держав. Коли Україна була слабка, коли потрібно було вкладати кошти в економіку, у нас нічого не було. Виникало питання про ретроспективу. На 1993 рік закінчувався термін гарантії безпеки на носії. Це викликало занепокоєння. Ми були послідовними і зробили все що можна.

Прикро, коли досвідчені дипломати говорять, що Україна могла отримати більше; вона могла бути в НАТО, бути в ЄС та вирішити багато питань. Але це говорять дипломати високого рангу. Це було помилкове твердження.

Ми закінчили процес ядерного роззброєння. 1 червня 1996 року ми вивезли останній боєзаряд за домовленостями, що ми будемо спостерігати за їх знищенням. Таким чином ми завершили цей процес. Залишилися питання про знищення палива, оскільки тут є домовленості з американською стороною. Наша методика розбігалася з американською. Американська методика побудована на спаленні ракетного палива, а ми маємо методику водяного розмиву. Це наша методика, на ній ми настоюємо. Повної відмови немає на фінансування експортерів.

Перед нашими партнерами в процесі ядерного роззброєння ми ставили три питання:

1. Забезпечення національної безпеки.
2. Надання фінансової допомоги.
3. Надання допомоги у контексті охорони екології.

Україна не буде забута у ініціативному плані. Сьогодні цей процес ядерного роззброєння продовжується. США та Росія розпочнуть переговори після візиту Обама до Росії, в Росії 880 носіїв у США 1225 носіїв. Це потужний потенціал. Ось така ситуація.

В.П. Горбулін - директор Інституту проблем національної безпеки України.

Рішення про ядерне роззброєння було правильне та необхідне. Після цього я дам аргументацію, яка бралась до відома у непрості часи для України. Перш за все, Анатолій Максимович називав ядерний потенціал, який був у України. Він правильно говорить, що різні автори дають різні цифри. Я зупинюся на проблемах з 46 ракетами, які вироблялись у Дніпропетровську. Було дві проблеми. Пер-

ша: це самі ракети. Виникає питання, якщо ми залишили б за собою все це, то мали відстріляти ці ракети у якому напрямку ми стріляли б з цих ракет? Окрім Камчатки куди раніше відстрілювали усі ракети, у нас не було інших полігонів. Ми відразу залишалися без такої можливості. Інша проблема, що ми робили б у питанні відносно до палива. В Україні не було технологій по спаленню палива. Вони були тільки в Росії.

Відносно переговорів з Росією, то вона займала таку ж позицію як і США. З точки зору технічних гарантій, то в 1997 році закінчився термін для 5 ракет, у 1998 році для 14, у 1999 році для 17 ракет. І ще один момент. Польотні завдання і бортові комп'ютери ракет передбачали можливість нанесення удару по США. Україна не могла думати про конфлікт з США. Це було смішно.

Гірше було з ядерними зарядами. В певній кількості зарядів почала підніматися температура. Єдина організація, яка працювала з ядерними потенціалом була в Росії. Це 12-е управління Міністерства оборони СРСР. Цілий комплекс проблем був пов'язаний з технічною оцінкою можливостей проведення життя нашого ракетного стратегічного потенціалу.

З іншого боку, був шалений тиск на Україну. Ми розуміли, що Україна потребувала розвитку у економічному плані. Рішення приймалося Верховною Радою України. Рішення про ядерне роззброєння приймалося дуже важко. Мені як людині, яка до цього 32 роки займалася виробництвом ракет було важко перебороти себе і простояти 32 години перед комісією про роззброєння України. Україна стала учасником ССНО як правонаступниця СРСР. Наша делегація працювала в Женеві як країна правонаступниця.

Маємо таку думку, що чисельність ядерних зарядів США та Росії це 2,5 тис одиниць у холодному резерві. Думаю, те що Україна позбавилася ядерного потенціалу дозволило зменшити ядерний поріг США і Росії. Це сильний крок. Україна стала членом нерозповсюдження ракетних технологій у 1997 році. У 1994 році самостійно запустила на Казхстанському космодромі свій перший супутник. Гарантії МАГАТЕ дали можливість мати на своїй території ядерні об'єкти. Ми отримали технічну і фінансову допомогу від США. Забезпечений контроль з боку Міністерства оборони України у розуккомплектуванні боєзарядів на території Росії та використанню цих зарядів. Ми отримали компенсацію за збагачення урану від США та Росії. Головне - Україна увійшла у міжнародне співтовариство як велика держава.

Весь цей час мене мучить думка, наскільки ми змогли за той крок отримати здобутки як було запропоновано. Були і деякі прорахунки. Зокрема в Будапештському меморандумі у двох статтях були посилання на Договір про нерозповсю-

дження ядерної зброї і 6-та стаття мала консультативний характер. Тут ми недопрацювали. Було недостатньо досвіду. Україна подає добрий приклад іншим країнам. У 1994 році увесь світ заборгував Україні за той крок, який вона зробила. Касетні та інформаційні війни, які ведуться проти України підтверджують, що нам потрібно шукати нові засоби забезпечення нашої національної безпеки.

МОДЕЛІ БЕЗПЕКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА БЕЗ'ЯДЕРНИХ КРАЇН

Дієвість гарантій без'ядерного статусу та їх випробування часом, статусні гарантії безпеки, моделі безпеки України в умовах багатополарності ХХІ століття, моделі безпеки для без'ядерних та навколядерних країн - всі ці питання стали предметом жвавого обговорення під час другої сесії конференції. З доповідями в цій сесії виступили В.С. Огризко, Б.І. Тарасюк, Г.М. Перепелиця, А.В. Загорський.

В.С. Огризко – перший заступник секретаря Ради національної безпеки і оборони України

Тема, яка винесена на обговорення цієї конференції є надзвичайно актуальною та хвилює не лише наукові а й практичні кола нашої держави. Я, чесно кажучи, в передчутті справжнього задоволення, тому що сьогодні будуть виступати А.М. Зленко, Б.І. Тарасюк, В.П. Горбулін, особистість яка впливала на безпекову за зовнішню політику впродовж 90-х років та першої декади цього століття. Я радий, що у дискусії беруть участь провідні науковці, політологи фахівці, тому можна очікувати на потужний вибух, правда слава Богу не ядерний а інтелектуальний, тому мені надзвичайно приємно виступати.

Виходячи з порядку денного однією із тем стане тема про спосіб гарантування безпеки України. Я розумію учасників цієї конференції таким чином, що вони до певної міри провокативно поставили це питання на порядок обговорення, тому що ця тема не є сьогодні надто дискусивною, оскільки ми вже маємо законодавчо визначений шлях нашої країни до НАТО. І вже багато зроблено в цьому плані практичними діями після рішень минулого року в Бухаресті та Брюсселі. Ми маємо конкретний інструмент досягнення цієї мети, тому я зрозумів що йтиметься про пошук аргументів яким чином нам треба найшвидше подолати цей шлях, бо інакше розмови про блоковість чи позаблоковість чи нейтральність набувають провокативного характеру. Те що дискусію нам треба повернути в інший бік - для мене є очевидним. А

саме яким чином, як забезпечити найшвидший шлях України до НАТО, яким чином зробити його найбільш ефективним і найбільш коротким. Чому? - тому що відповідь на це питання зокрема міститься відповідь на те як бути з гарантіями ядерних держав наданих Україні після того як у грудні 2009 року припинить дію договір про ССНО-1. Це не є теоретичною темою тому, що, на моє глибоке переконання, Будапештські гарантії залишаються для України паперовим тигром, яким можна налякати маленьку дитину.

Події серпня 2008 року засвідчили просту істину - проводити консультації, коли по твоїй території їдуть іноземні танки, це далеко не гарантія безпеки. Тому в тій ситуації коли країна, на яку покладено особливу відповідальність за підтримання миру та стабільності і безпеки дозволяє собі порушувати принципи ООН та ОБСЄ, тоді питання про гарантії безпеки набувають особливого значення. Від так, за цих обставин говорити про позаблоковий статус - це свідомо водити в оману власний народ. Зрозуміло які чинники впливають на цей процес, але про це не потрібно відверто говорити під час наших дискусій, в тому числі і сьогоднішньої, а ще мені здається дуже переконливо доводити, що вступ до НАТО є забезпеченням безпеки та кожного українського громадянина та кожної української сім'ї. Нам треба перевести дискусію чи хороше НАТО чи погане в площину того, чи виграє від цього пересічний український громадянин, тоді ми дамо йому чітке розуміння того про, що ми говоримо. Запорука успіху, мені здається, в об'єднанні зусиль всіх тих хто займається цією проблематикою і я від імені апарату РНБО хотів би запевнити вас в тому, що ми поставимо під найжорсткіший контроль виконання річної національної програми, яка через кілька днів має бути остаточно затверджена та прийнята. В міру наших можливостей ми будемо так само допомагати науковим дослідницьким та громадським організаціям. Підсумовуючи скажу, що, на моє переконання, найбільш ефективним і дієвою системою безпеки для України є участь у НАТО і, якби активно не протидіяли цьому, Україна дійде до цієї організації. Тому хотів би побажати всім нам цікавих дискусій, гарних пропозицій які спрямовані справді на пошук найефективнішого та найкоротшого шляху до цього Північноатлантичного альянсу.

Г.М.Перепелиця - директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Перш за все, я хотів би привітати всіх вас в цій

залі і подякувати за те, що ви згодні прийняти участь у цій дискусії. Звісно, я дуже вдячний за ту високу оцінку та зусилля до яких вдається Інститут зовнішньої політики з боку Дипломатичної академії та МЗС і РНБО. Дійсно, це питання для нас на сьогодні є досить важливим, оскільки пройшло вже 15 років, а це вже історичний досвід, який дозволяє нам зробити певні підсумки і замислитись над результатами того, що ми отримали в результаті цих 15-ти років.

Безумовно, що це питання є важливим для України, але не тільки для України, оскільки на жаль, тут я згоден з Огризко В.С. та Горіном О.О. про те, що той крок, який був здійснений 15 років тому, на жаль не знайшов належної оцінки у міжнародному співтоваристві. Більш того, не було зроблено належних висновків. І який ми тепер маємо результат? Ми маємо неефективний режим за нерозповсюдженням ядерної зброї. І сьогодні, очевидно, ми маємо говорити не тільки про Україну, як певний зразок прийняття таких рішень, а й про більш загальні глобальні проблеми. Яким чином все таки зробити цей режим нерозповсюдження більш дієвим, і на прикладі України, ми усвідомлюємо, що цей режим не буде ефективним доки, доти країни будуть відчувати дефіцит в національній безпеці, доки ці країни не включені в систему колективної безпеки. Тож очевидно, що будуть з'являтися нові ядерні держави, незважаючи на санкції провідних держав та ООН. Дійсно, ми б хотіли сьогодні подискутувати разом з нашими гарантами, які нам давали гарантії ядерної безпеки. Ми б поспілкувалися досить інтенсивно з представництвами цих країн, які акредитовані в Україні в Києві, але жодне з них не виявило зацікавленості до цієї теми. Шкода що так вийшло, але я думаю, що наша дискусія буде плідною.

Коли ми сьогодні говоримо про національну безпеку України, то маємо на увазі не тільки цей аспект а й міжнародну безпеку, тому, що досвід України показує: незважаючи на те, що вона залишилась після здачі ядерної зброї без надійних та ефективних інструментів захисту своєї безпеки, все таки її стан захищеності залежить від міжнародного середовища і міжнародної безпеки. І сьогодні цей стан на жаль змінюється у гірший бік, і Україна все більше і більше відчуває дефіцит цієї безпеки. Це загострює та ставить на порядок денний питання про нові інструменти захисту національної безпеки. Це є поясненням як сказав Володимир Станіславович, того, чого Україна так наполегливо стукає у двері НАТО. Оскільки, ми позбулись такого гаранта як ядерна зброя, то маючи дефіцит безпеки ми прагнемо компенсувати відсутність таких інструментів підключенням до системи колективної оборони в якій ми вбачаємо Північноатлантичний альянс. Я не відкрию вам таємниці, що за нашими задумами цю конферен-

цію планувалась провести в Первомайську в музеї Збройних Сил. Там залишилася пускова установка, командний пункт, все як це було до часів ядерного роззброєння України, але оскільки Первомайськ знаходиться досить далеко, потрібно було 18 годин на це, ми цього часу не знайшли і перенесли цю дискусію до Києва, але попри те ми маємо фільм і на завершення нашої дискусії ми покажемо цей документальний фільм.

В свої доповіді я хотів би звернутися до двох питань: це статусні гарантії безпеки та без'ядерний, блоковий, позаблоковий статус а також індивідуальна оборона; і друге, які можливі варіанти моделей безпеки в умовах багатополлярності у 21-му столітті. Якщо виходити із підходів щодо забезпечення національної безпеки України, то найбільший дефіцит національна безпека потерпає з боку жорстких загроз. Існує принаймні три шляхи захисту від жорстких загроз.

1. Індивідуальна оборона.
2. Колективна оборона
3. Захист національної безпеки за допомогою статусних гарантій.

Індивідуальна оборона це бажання кожної держави захищати свій суверенітет та державу за допомогою власних збройних сил. Ядерний статус є важливим компонентом національної безпеки. Поряд з наявністю ядерної зброї ми мали досить потужне угруповання звичайних збройних сил. Якщо дозволяла ситуація країні, то безумовно ми могли б здати цю ядерну зброю і забезпечити оборону за допомогою звичайних збройних сил. Але так сталося що ми втратили цей потенціал. Чому? - тому що с приєднанням сусідів до НАТО баланс сили втратив себе, оскільки відтепер ми маємо справу не с конкретним нашим сусідом, а з сукупним воєнним потенціалом НАТО. З іншого боку ми маємо Російську Федерацію.

Ми могли би забезпечити нашу безпеку шляхом переходу до стратегії оборонного стримування. Ракетні війська, які мали тактичні ракети та авіація могли б забезпечити реалізацію такої стратегії. Але ми бачило для втілення цієї стратегії не було політичної волі і в результаті ми не маємо достатніх можливостей. Таким чином ми дійшли висновку про відсутність оборонної достатності країни.

Питання підключення до колективною оборони в такому випадку видається єдино вірним. Ми маємо включатися до системи колективної оборони. Логіка веде до НАТО, тому що ми не маємо достатніх сил для власної оборони. Ми маємо підключатися до демократичних режимів які і уособлює собою Північноатлантичний альянс.

Наступне це статусні гарантії. Ми отримали такі гарантії без'ядерного статусу і яку ефективність

від них ми бачимо. Цей без'ядерний статус має пасивні та активні гарантії. Але всі вони є не ефективним. Після 1995 року немає надій, що у майбутньому цей статус може бути ефективним. Фактично ніяких гарантій безпеки без'ядерний статус не дає.

Нейтральний статус. За визначенням нейтрального статусу в матеріалах Гаагських конференцій країни, які визнають ваш нейтральний статус мають його поважати, і не більше. При чому ці гарантії надаються тим країнам, які визнають ваш нейтральний статус. Коли країна хоче окупувати вашу країну вона не визнає вашого нейтрального статусу. Якщо говорити про позаблоковий статус, то він не загалі не дає ніяких гарантій. Більш того, ми себе обмежуємо отримати воєнну допомогу у випадку якщо проти України буде скоєна агресія. Статусні гарантії мають своє значення в тому випадку, коли вони доповнюються колективною обороною за формулою: національна безпека = статусні гарантії + колективна оборона.

Якщо подивимось на Японію, то вона має договір про колективну оборону з США. Якщо ми хочемо забезпечити безпеку, то ми маємо створити певний режим, або країни мають бути включені в систему колективної оборони. Які ж моделі можливі для України у багатополлярному світі. В цьому світі саме жорсткі загрози стануть знову найбільш актуальними, а тому воєнна безпека знову буде на першому плані. Це призведе до відродження звичайних збройних сил, до створення альянсів, боротьби до сфери впливу. Територіальна оборона набере класичних форм. Отже нас очікую складний світ і якщо ми говоримо про модель оборони, то маємо зробити два висновки: необхідність нарощування озброєнь для індивідуальної оборони і підключення до системи колективної оборони.

Б.І.Тарасюк - голова комітету Верховної Ради України з європейської інтеграції

Як учасник переговорів, я хочу сказати декілька слів відносно тих подій. Доводилося брати участь в унікальному засіданні у Москві 18 грудня 2008 року, де ми обмінювалися думками щодо ядерного роззброєння України. Тема 15-ти річчя ядерного роззброєння була у Варшаві де я приймав участь. Чи була для України альтернатива ядерного роззброєння? Це питання не давало спокою та мучило всіх хто хотів кращого для України. Отже чи була альтернатива? Ні, не було. Для мене як учасника того процесу питання стояло так: або ядерна зброя, або незалежність.

Після багатьох нарад, дійшов висновку, що ми не контролювали ядерну зброю. Всі важелі керівництва ракетно-ядерним комплексом на території України знаходилися у Москві. Ми не мали тех-

нічних можливостей забезпечення ядерних боезарядів. Як учасник дискусій пам'ятаю засідання Верховної Ради, де я виступав і інформував про всі «за» і «проти» ядерної зброї України і я довів небезпечність утримання ядерної зброї для України. Україна в той час мала найгірші показники в економіці. Інфляція 10 тис. відсотків. Був тиск з боку Рос та ЄС. Не було жодного союзника. Всі вимагали ядерного роззброєння. Питання полягало у тому, щоб зменшити коло супротивників і за їх допомогою вирішити найактуальніше питання економічного розвитку. Це питання відносно альтернативи. Ми чуємо твердження, що Україна має повернути ядерний статус. Та чим ти не володієш, ти не можеш повернути. Фактично це переділ світового устрою.

З 1993 року розпочався трьохсторонній процес, який завершився Будапештським меморандумом. Нам доводилося працювати у безперервному режимі. Ми це робили спільно з Міністерством оборони. Меморандум готувався у ночі. Ситуації були драматичні США та Росія були готові кинути переговори. Було відчуття безвихіддя. Вранці Меморандум був узгоджений. Тут були питання дієвості гарантії без'ядерного статусу. Він містить 6 пунктів. Росія не виконує 5 пунктів. Інші не виконують 2 пункти. Конкретніше:

- 1-й пункт - учасники поважають суверенітет та кордони України. У 2003 році ми почули гасла що російська сторона може бомбардувати острів Тузла. Вже впродовж 8 років російська сторона відмовляється від того, що у Керченській протоці кордону між Україною та Росією не має. Росія не вик пункт 1
- 2-й пункт - утримуватися від загрози силою. Початок цього року, коли Путін погрожував Україні застосування ядерної зброї, якщо на території України будуть бази НАТО. Президент Росії порушував міжнародно-правові норми.
- 3-й пункт - сторони будуть утримуватися від економічного тиску. Два приклади: зима 2005 року і зима 2008 років, коли Росія всупереч Меморандуму вдалась до економічного шантажу, економічної та газової війни.
- 4-й пункт - сторони зобов'язались дотримуватись негайних дій з боку Ради Безпеки вразі якщо Україна стане актом агресії. Цей пункт ніхто не виконав. Погроза була, але на неї не звернули увагу.
- 5-й пункт - сторони зобов'язалися проводити консультації у випадку коли постає питання цих зобов'язань. Україна не скористалася цим пунктом.

А.В.Загорський - провідний науковий співробітник Центру досліджень проблем війни

і миру Московського державного інституту міжнародних відносин

Не існує абстрактних моделей безпеки. Той набір моделей, що є в програмі має конкретну історію. У мене на цей рахунок є три тези.

Перша відштовхується від того, що Україна не перша держава, що відмовилося від ядерного статусу. Були держави, котрі далі просунулися ніж Україна в цьому напрямку. Прикладами можуть бути Югославія, Швеція й так далі. Мотиви, чому вони відмовлялися часто не йдучи ні на які гарантії лежать зовсім в іншій площині. Тут немає прямої залежності між індивідуальною й колективною обороною. Коли ми говоримо про держави, які мають промисловий потенціал для створення ядерної зброї, то вони прийнявши ввечері рішення про створення ядерної зброї завтра можуть одержати результат. Японія цього не робить. Це важливий фактор. Якщо подивимося на Німеччину, то вона теж мала необхідний потенціал. Є приклади Швейцарії, що використовувала свою ядерну енергетику. Японія це країна, що промислово сильна й може виготовляти свою ядерну зброю не тільки із за контактів зі США. Як північнокорейський фактор може на все це вплинути. У випадку якщо Корея створить свою ядерну зброю, то який потенціал має Японія для протидії цій загрози.

Немає ніякої заданої траєкторії в тім, що якщо я відмовився від ядерної зброї, то мені обов'язково необхідно вступати в якийсь там ядерний союз, або організувати свою оборону. Це конкретне питання, відповідь іде від загроз державі.

Другий важливий момент із приводу європейської безпеки. Часто звучить теза про те, що якщо ми на колективному рівні підпишемо документ про заборону на застосування сили проти територіальної цілісності держав, то така гарантія може виявитися важливою для України, тому, що вона втратила інтерес до вступу в НАТО. Я бачу за цим інтереси для того, що б домовитися з Україною про зміну статусу за допомогою гарантій. Правда не впевнений, що така логіка спрацює відносно політики як такої. Але в цій ситуації в контексті дискусій, перед Україною стане питання про вибір між блоковим і позаблоковим статусом.

І третє чим я хотів завершити. В 21-му столітті в нас є інша можливість коли, не беручи участі у різних блоках, ми можемо виступати як союзники. Якщо ми будемо шукати можливості таких відносин, то могли б менше уваги приділяти тим питанням, які є в наших дискусіях. Якщо Обама домовитися з Медведевим про обмін даних про балістичні ракети, то цей крок може тягти ланцюжок важливих подій. Приміром, співробітництво в області боротьби з піратством. І таких спільних проблем буде усе більше.

РЕЖИМ НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ В УМОВАХ БАГАТОПОЛЯРНOSTІ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ

Сесія під цю назвою включала такі важливі питання міжнародної безпеки, як український приклад і проблеми режиму нерозповсюдження, контроль над ядерним експортом, участь в глобальному партнерстві з ядерної енергетики. З доповідями в цій сесії виступили такі відомі експерти, як О.М. Ніконенко, О.П. Кошарна та інші експерти.

О.М. Ніконенко - директор департаменту контролю над озброєннями та військово-технічного співробітництва МЗС України.

Україна продовжує шукати донорів для виконання проектів в рамках глобального партнерства. Зокрема про посилення фізичного захисту джерел. Зняття з експлуатації випромінюваних установ та запобіганню розповсюдження ядерних матеріалів. 5 грудня 2009 року закінчується термін дії Договору ССНО-1. Від так, виникає неоднозначність відносно гарантій Україні з боку ядерних країн від 1994 року та зафіксованих у Меморандумі до приєднання до ДНЯЗ України. Питання стратегічної стабільності увійде у фазу правової невизначеності. Хоча Меморандум не має статусу договору, він є політичним. Разом з тим, на сьогодні немає відповіді чи може Будапештський меморандум гарантувати безпеку України. В цьому контексті безпека України пов'язана з виявленням заходів у випадку застосування ядерної зброї та сили по відношенню до України. Меморандум підтверджує ті гарантії, які є в резолюціях ООН від 1978 року, в 12 – й спеціальній сесії від 1982 року від 15 – й спеціальній сесії від 1988 року. Під Будапештським меморандумом немає підписів таких держав як Франції та КНР. Франція зробила певні заяви, але в цих заявах немає інформації про консультації.

Таким чином Україна немає конкретних гарантій безпеки. Згідно договорів вони передбачають консультації у разі виникнення загрози. Виокремлюючи проблеми безпеки України одночасно вважаємо, що гарантії мають бути закріплені юридично, тому що їх відсутність продовжує залишатися недоліком системи нерозповсюдження ядерного зброї. Україна висловила на користь скликання міжнародної конференції з розгляду даного питання під егідою ООН.